

that assist strengthening of solidarity of extremist environment and allow to identify the representatives of extremist groupments.

Keywords: *youth oppositionness, radicalism, extremism, subcultural conceptions, cultural values.*

УДК 316. 485.22-021.131

Вальковець Ганна Іванівна,
*аспірант кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова*

ВІРТУАЛЬНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОТЕСТ

В даній статті висвітлюється явище переходу реальної політичної участі на просторі Інтернету та визначаються мобілізаційні можливості протестних настроїв онлайн-спільнот. Також підлягають аналізу основні характеристики користувачів веб-ресурсів, способи їх діяльності та вияву невдоволення й незгоди з провладним курсом в українській та світовій практиці. Досліджуються можливості використання потенціалу електронних ресурсів для конструктивізації відносин влади та громадянського суспільства.

Ключові слова: *політичний протест, Інтернет, хактивізм*

Сучасний інформаційний простір працює на споживача в режимі реального часу, оскільки донести достовірну інформацію якнайшвидше означає озброїти свого клієнта і тим самим завоювати його прихильність на майбутнє. Досягти цієї мети найкраще вдається Інтернет-ресурсам, адже в межах одного кліку на улюблену сторінку користувач отримує найсвіжіші новини, цікаві публікації та масу іншої інформації. Таким чином доступність та функціональність даного засобу комунікації зумовлює його широку популярність. Так, за різними даними в Україні нараховується від 12 до 16 млн. користувачів мережі Інтернет, хоча якщо перерахувати цей показник на душу населення, то він набагато нижчий ніж у Європі.

Не зважаючи на таку значну кількість інтернет-користувачів, говорити про високий рівень соціально-політичної свідомості громадян України зарано, оскільки основною частиною «юзерів» є молоді люди, яких цікавлять не стільки насущні проблеми функціонування державного механізму, скільки розважальний контент чи інформація для навчання. Ще частина користувачів використовує Всесвітню мережу для роботи, здійснюючи моніторинг поточної інформації, в тому числі і суспільно-політичної. Звідси випливає, що частка політично активних користувачів електронних ресурсів в десятки разів нижча за загальне число комп'ютеризованого населення. Отже, потрібно дати відповідь, яким реальним впливом на функціонування політичного організму має цей видатний феномен сучасності і чи здатен він змобілізувати населення на рішучі дії задля відстоювання своєї суспільно-політичної позиції. Яким чином можна сублімувати віртуальне незадоволення у форми, які здатні скоригувати те або інше владне рішення чи обраний нею вектор загалом.

На даному етапі розвитку політичної науки в Україні можливості використання Інтернет-простору в політиці є сферою зацікавлення багатьох науковців, серед них Готун А., Ємельяненко О., Коляденко В., Коритнікова Н., Маліс О., Присяжнюк О., Серенюк А. та інші. Проте системних досліджень політичного протесту у віртуальному полі недостатньо. Частіше вітчизняні науковці звертають увагу на досвід зарубіжних країн, зокрема Росії, країн Близького Сходу, Західної Європи. Серед них Качинська Н., Мирний М., Морозов Є. Наумчук А., Почепцов Г. та ін. Серед західних науковців варто звернути увагу на науковий доробок таких вчених, як А. Самюель, О. Руфін, К. Андерсон, Р. Фамозі, Д. Деннінг,

Дж. Ассанж, А. Юнгерр та інші. Зважаючи на все вище сказане, вважаємо за необхідне ґрунтовно дослідити причини, ознаки та потенціал впливу віртуального спротиву на формування політики.

Метою даного дослідження є вивчення особливостей віртуального політичного протесту та визначення його реальної ваги в політичному процесі.

Для досягнення цієї мети необхідно виконати ряд наступних завдань:

- виокремити форми політичного протесту;
- проаналізувати явище он-лайн-спротиву його причини та значущі риси;
- дослідити протестну активність у віртуальному просторі та з'ясувати її значення у політичному житті держав;
- розглянути варіанти використання можливостей он-лайн-середовища в українських реаліях.

Політичний протест є багатовимірним поняттям у політичній науці. Під ним розуміється сам факт політичного протистояння та незгоди з позицією влади, який проявляється фактичною дією; також це внутрішнє несприйняття існуючих у суспільстві політичних цінностей та відносин, що викликає пасивний спротив та не проявляється публічно. Існування незгодних, інакомислячих, незадоволених, протестуючих – це невід'ємний атрибут існування політичної дихотомії «за» і «проти», тому йдеться не про зведення поглядів різних політичних сил, соціальних груп до єдиного бачення політичного курсу держави, а про оптимізацію політичних відносин у суспільстві. Чи то пак про досягнення системи спільного знаменника, який виражатиметься у формі спільної мети діяльності різних суб'єктів політичного процесу. Особливою характерною рисою сучасного протесту є його технологічність, що проявляється у застосуванні різних високотехнологічних засобів для візуалізації протесту з використанням карнавальних приймів і яскравих символів. До того ж широко використовуються засоби комунікації для мобілізації громадян, серед яких перше місце посідає Всесвітня павутина.

Політичний протест може виражатися у різних формах: легальній чи нелегальній, спланованій або стихійній, активній чи пасивній, традиційній або інноваційній тощо. Саме до інноваційних форм можна віднести віртуальний політичний протест, що характеризується високою технологічністю та суспільною значущістю в епоху широкого розповсюдження електронних медіа.

В арсеналі громадян для вираження своєї позиції є достатня кількість традиційних засобів та механізмів: колективні петиції, санкціоновані та несанкціоновані демонстрації й мітинги, пікетування, страйки тощо. Постає питання, чим зумовлений перехід протестних дій на віртуальне «поле бою».

Конституція України в статті 36 гарантує право громадян «збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування». Але часті заборони на проведення мирних зібрань з боку державних органів, збільшення випадків застосування тиску та сили правоохоронними органами щодо учасників масових акцій, а звідси і негативна оцінка діяльності правоохоронних органів в Україні. Так, діяльність міліції позитивно оцінюють 26% респондентів, негативно – 64%; діяльність прокуратури позитивно – 23%, негативно – 64%; діяльність судів – позитивно 20%, негативно – 69% [4]. Характерною є і відсутність реакції на конкретні виступи громадян та неналагодженість соціального діалогу в державі між населенням і владою. Всі ці причини змушують шукати інші варіанти впливу на владу та використовувати нові можливості, які пропонує нам інформаційне суспільство.

Варто звернути увагу, що користувачами Всесвітнього павутиння є переважно молоді люди, адже майже 70% української молоді віддають перевагу Інтернету як джерелу інформації, а 55% - щодня користуються соціальними мережами. Про це свідчать результати соціологічного дослідження, проведеного в березні 2012 року Інститутом Горшеніна.

Соціально-політичні медіа завдяки своїй здатності швидко поширювати інформацію трансформували політичний процес, змінили його ключові характеристики. Тепер для виявлення народного гніву немає потреби виходити на вулицю, можна просто здійснити атаку на електронні ресурси державних органів чи персональні сайти осіб, до яких апелює громадянин. Такий спосіб набув значного поширення як в Україні, так і за її межами. Прикладами таких віртуальних акцій протесту можуть слугувати збої в роботі в лютому 2012 року офіційних Інтернет-представництв органів державної влади, серед яких опинилися сайти Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Національного банку України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Державної податкової служби України, Партії регіонів, Комуністичної партії України та деяких інших. Приводом для численних атак на ці сайти стало припинення роботи популярного файлообмінника ex.ua.

Напередодні парламентських виборів, що відбулися 27 жовтня 2012 року, здійснювалися численні DDos-атаки (*Distributed Denial of Service*) на електронні ресурси Комітету виборців України, Центральної виборчої комісії України, Кримської регіональної організації Партії регіонів, Центру журналістських розслідувань, на персональні веб-представництва деяких опозиційних політиків (А. Гриценка, Ю. Тимошенко, О. Турчинова, А. Яценюка) та низку Інтернет-видань. Хакерська субкультура вирізняється аполітичністю та здатністю невідкладно відгукнутися на заклики колег щодо підриву того чи іншого проекту. Справа в тому, що в середині хакерського середовища - це лише гра по виконанню складного завдання, успіх в якому дозволить піднятися по ієрархічній драбині хакерської організації. Тобто важливо зазначити, що про ідейність в даному середовищі йдеться далеко не завжди.

Яскравим прикладом хакерської діяльності є революційні події наприкінці 2010 року на Близькому Сході спровокували політичну рішучість активістської групи «Anonymous», що проголошує своєю метою свободу слова та протистояння цензурі. Атаки зазнали урядові сайти Тунісу, Єгипту, Ємену, Алжиру, Ірану. Сайти Міністерства промисловості, Міністерства закордонних справ та туніської фондової біржі було атаковано одними з перших у відповідь на блокування урядом Тунісу Youtube, Facebook, Google.

Згідно з даними The New York Times, близько 500 хакерів «Anonymous» атакували сайти Міністерства інформації, Міністерства внутрішніх справ та Національно-Демократичної партії Єгипту після відновлення в країні мобільного зв'язку та Інтернету, заблокованих протягом п'яти днів [6].

Не залишили без уваги «Anonymous» і сайти влади та провладних медіа у Росії. Так, наприкінці 2011 року перед виборами до Державної Думи небувалого розмаху набули хакерські атаки на Інтернет-представництва опозиційних ЗМІ. А на початку лютого 2012 року зазнали DDos-атак електронний ресурс «Єдиної Росії» та «Комерсанта».

Хакерська культура попри свій здебільшого аполітичний спосіб мислення, може набути і політично свідомих рис у формі хактивізму. Появу терміну «хактивізм» (від англ. - *hacktivism*), як поєднання слів хакерство (від англ. - *hacking*) та активізм (від англ. - *activism*), пов'язують з іменем хакера Омега, керівником хактивістської організації «Культ мертвої корови» («Cult of the Dead Cow»). Вважається, що у 1996 році він уперше використав термін «хактивізм», позначивши їм «використання хакерства у політичних цілях». Як зазначає сам Омега, «спочатку у використанні цього терміну було більше жарту», однак дуже скоро всі ті, хто використовував сучасні інформаційні технології з метою досягнення соціально-політичних цілей почали називати себе хактивістами, а хакерство у політичних цілях отримало загально визнану назву «хактивізм» [2].

Хактивізм – це новий вид політичної участі, який полягає в прагненні досягти соціально-політичних цілей за допомогою комп'ютерів. Дослідниця А. Самюель пропонує таке визначення хактивізму – «це ненасильницьке легальне та нелегальне використання електронних приладів у політичних цілях». На її думку, запропоноване визначення має декілька переваг: по-перше, завдяки дефініції «ненасильницьке» хактивізм можливо відокремити від кіберзлочинності, по-друге, визначення «легального та нелегального» видів

використання електронних приладів, тобто наявності фактів порушення законодавчих норм, дії активістів можливо відокремити від будь-якої традиційної віртуальної діяльності [2].

Поява такого руху зумовлена тісним співіснуванням людини і техніки. Вхідження інноваційних технологій в політику і зумовило появу нового учасницького феномену, яким є хактивізм. Він став ефективним засобом впливу на механізми прийняття політичних рішень, котрий не знає кордонів (згадати хоча б активну діяльність «Anonymous») та володіє широким арсеналом засобів боротьби, серед яких Ddos-атаки, віртуальні страйки та саботажі, створення сайтів-близнюків, викрадення та розповсюдження інформації, псування сайтів тощо.

Сьогодні все більше набуває поширення онлайн-карикатура на владу та політику загалом. Спеціалізовані Інтернет-ресурси, такі як «Церква свідків покращення», «Обком», «Дурдом» та інші, висміюють публічних осіб, їх передвиборчі гасла, публічні вчинки, факти біографії. Загальна доступність цих ресурсів неабияк дратує політиків та знижує їх авторитет у суспільстві. До того ж пости з цих сайтів дуже швидко поширюються у соціальних мережах, де кількість переглядів збільшується в десятки разів.

Політики зі свого боку намагаються активно включитися в електронну інтерактивність. Персональні сайти, сторінки в соціальних мережах, блоги на різного роду суспільно-політичних ресурсах (здебільшого на сайтах, що входять до ТОП-10 найбільш відвідуваних з даної тематики), авторські статті там же, онлайн-конференції – це далеко не повний перелік засобів, які використовують політичні діячі у віртуальному просторі.

Широку популярність Інтернету в організації протестів зумовлюють його технічні характеристики. Значущість електронних ЗМІ виражається у швидкості передачі інформації, яка здатна викликати масове незадоволення населення і цим самим вивести його на вулиці під транспаранти, інформації, яка повідомляє про проведення масових акцій, а також інформації, яка висвітлює події на полі бою, забезпечує мультимедійний супровід протестів в режимі реального часу. Така динамічність циркуляції інформаційних потоків зумовлює все більше зменшення відрізків часу від зародження протестних настроїв до проведення демонстрацій. Специфіка інформативності Всесвітньої павутини ще і у тому, що дані передаються не лише від суб'єктів, які займаються цим професійно (новинні сайти, представництва державних органів тощо), а від будь-якої особи, яка володіє інформацією і воліє її донести народові. Кожен, хто має свій аккаунт в соціальних мережах може повідомити широкому загалу про ті чи інші події, підтвердивши їх власноруч знятими фото та відео, що здатні викликати потужний суспільний резонанс. З цього випливає, що навіть в антидемократичних суспільствах цензурувати Інтернет практично неможливо. Під час арабських революцій активісти знаходили способи уникнення державного контролю за інтернет-трафіком шляхом використання проксі-серверів, сайтів знайомств тощо.

З вище сказано випливає, що важливо розрізнити політичні протести, які ведуться в Інтернет-ЗМІ, на персональних сторінках політиків, в соціальних мережах і протести, які використовуючи технічні характеристики мережі, відбуваються на вулицях. Завдання мережі в такому випадку виявити протестні настрої, повідомити місце і час проведення акції та забезпечити інформаційний супровід протесту. Так, після початку акції «Occupy Wall-Street» («Окупуй Уолл-Стріт») у Нью-Йорку 17 вересня 2012 року, демонстранти виступали проти наростаючої соціальної нерівності у глобальному масштабі, завдяки широкому використанню учасниками соціальних мереж та інших інтернет-комунікацій, подібні акції поширилися спочатку на інші американські міста, а потім і на інші країни. При цьому через Інтернет поширювалася не лише ідеологія руху, але й напрацьовані учасниками методики організацій акцій, поводження зі ЗМІ, правоохоронними органами тощо [5]. Тобто в конкретному випадку йдеться про використання Інтернету не як платформи для протесту, а як технічного засобу для збільшення масштабів акції.

Незважаючи на всю багатофункціональність та перспективність використання Всесвітньої мережі, її можливості не безмежні. Малкольм Гладвел стверджував, що соціальні

медіа не здатні спричинити соціально-політичні зміни. Відомий соціолог Зейнеп Туфекці виступив на підтримку Гладвела, вважаючи, що соціальні медіа безпосередньо не спричиняють революції, натомість сприяють швидкому встановленню мережевих зв'язків [6].

Вплив соціальних мереж на революційні процеси в арабських країнах також сильно перебільшений. Соціальні мережі там служили тільки для обміну інформацією, і лише на кінцевих етапах революцій. Інакше й бути не могло, тому що число користувачів соціальних мереж росло пропорційно зростанню протестних настроїв, і досягло піку в момент наймасовіших вуличних протестів. В соціальних мережах не відбувалося ні формування ідеології, ні вироблення стратегії, ні взагалі будь-яке важливе обговорення подій, що відбувалися [7]. Кількість користувачів Інтернету в цих країнах на момент початку революції була далеко не такою численною, як у країнах США та Європи.

Найбільшим досягненням Інтернет-протестів в Росії стали масові акції у грудні 2011 року проти фальсифікації виборів, на які вийшло більше 50 тисяч осіб, тобто найбільше за весь період незалежності Росії. Мобілізаційне завдання Інтернет виконує беззаперечно, але у випадку Росії значних поступок віртуальними протестами досягти не вдається. Інтернет-активність російських опозиціонерів лише дратує владу та розважає громадськість.

Наростання незадоволення та його вираження в Інтернеті не є гарантом проведення вуличної демонстрації чи тим паче здійснення соціального перевороту. Одиничний користувач висловлює своє незадоволення публічно на платформі певного електронного ресурсу, а люди, які поділяють його погляди просто ставлять відмітку про підтримку легендарною кнопкою «Like» у різних варіаціях. На таких поверхових кроках більшість віртуальних протестів і закінчуються. Ця «культура лайку», запроваджена соціальними мережами, звільняє користувача від потреби аргументовано висловлювати свою активну чи пасивну позицію, надавати конструктивізму своїм постанам. Варто лише клікнути мишею і ти підписуєшся під уже озвученою думкою. Психологічно громадянин з почуттям виконаного обов'язку повертається до звичайного життя, при цьому не зазнаючи ніякого дискомфорту від поганих погодних умов, витраченого часу, утисків силових структур та інших незручностей, які виникають при участі у традиційних, публічних акціях протесту.

Варто звернути увагу, що користувачами Інтернету та соціальних мереж є переважно молодь, відома своєю аполітичністю, маргінальністю та інфантилізмом, який і проявляється в спрощенні вияву своєї громадянської позиції шляхом натискання кнопки «Like». Таким чином відбувається сублімація реального політичного протесту у найменш радикальну віртуальну його форму. Тисячі перепостів повідомлень, наповнених громадським гнівом, часто не відповідають реальній кількості людей, готових вийти на вулицю і відстоювати свої права.

Інтернет-протест не має чітких національних відмінностей, адже онлайн-спільнота наднаціональна, своєрідною є лише реакція влади на виступи у мережі. Це може бути конструктивний діалог із незадоволеними, спільна робота над вдосконаленням політичних кроків в демократичних країнах або впровадження цензури, політичне переслідування, ігнорування вимог громадян в антидемократичних режимах.

Сьогодні соціальний діалог між владою і громадянським суспільством в Україні можливий, але просто Інтернет-активності для цього замало. Вітчизняний політичний істеблішмент часто глухий до закликів онлайн-спільноти, хоча і намагається активно включатися у віртуальне життя. Кожна політична сила має офіційні веб-представництва, групи підтримки в соціальних мережах, за допомогою Всесвітньої мережі опозиційні сили намагаються легітимізувати свої заяви та змобілізувати громадян на публічні виступи, лише лінивий не ставив запитання М. Азарову на його сторінці у Facebook, але щоб домогтися реальних поступок від влади треба використовувати весь потенціал публічного протесту, а можливості Інтернету застосовувати для організації та координації дій під час проведення масових акцій, їх інформаційної підтримки та об'єктивного висвітлення.

Необхідно розуміти, що кількість Інтернет-користувачів в країні не має визначального значення для виникнення соціальних заворушень, адже в здоровому в соціально-політичному плані суспільстві не виникає причин для активного протесту. Мережа – це не причина виникнення протестів, а інноваційний інструмент, який сприяє їх організації через поширення інформації. Головне завдання, яке стоїть перед електронними ЗМІ – це мобілізація населення для захисту своїх прав та свобод. І тут у кожного зацікавлено з'являється цілий арсенал засобів для того, щоб надати розголосу проблемі, всесторонньо її висвітлити, привернути увагу світової спільноти та знайти однодумців, котрі готові реальними діями змусити владу іти на поступки і досягати компромісів.

Література:

1. Samuel A.W. Hacktivism and the Future of Political Participation / Alexandra Whitney Samuel. – Harvard University, 2004 – 284 p.
2. Качинська Н.О. Хактивізм: соціально-політичний протест онлайн / Н. О. Качинська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-mizhnarodnykh-vidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsestu/188-transformatsiia-politychnykh-system-derzhav-svitu-v-konteksti-hlobalizatsii/346-khaktyvizm-sotsialno-politychnyy-protest-onlayn>
3. Основні тенденції та ризики протестних настроїв в українському суспільстві. Аналітична доповідь. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/970/>
4. Оцінка населення України діяльності правоохоронних органів. Ставлення до самосуду (Дослідження проведене Фондом «Демократичні ініціативи» та соціологічною службою Центру Разумкова у квітні 2012 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/pravo.htm>
5. «Окупуй разом»: нові тенденції у глобальному протестному русі. Аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/634/>
6. Зінько С. Роль новітніх медіа в акціях протесту на Близькому Сході / С. Зінько. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/1920117/The_role_of_new_media_in_the_protest_actions_in_the_Middle_East
7. Інтернет і політика. А якби у 37-му був Фейсбук?. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ia-prometei.org.ua/?p=9361>

Вальковец А. И. Виртуальный политический протест

В данной статье освещается явление перехода реального политического участия на пространство Интернета и определяются мобилизационные возможности протестных настроений онлайн-сообществ. Также подлежат анализу основные характеристики пользователей веб-ресурсов, способы их действий и проявления недовольства и несогласия с курсом власти в украинской и мировой практике. Исследуются возможности использования потенциала электронных ресурсов для конструктивизации отношений власти и гражданского общества.

Ключевые слова: политический протест, Интернет, хактивизм.

Valkovets A. Virtual political protest

In this article the phenomenon of transition real political participation an Internet scope are lightened and mobilization capabilities of protest tunes of on-line communities are determined. Main characteristics of wed-resources, methods of their practice and detection of displeasure and disagreement with authority-oriented policy in Ukrainian and world practice are also subjected to analysis. Performance capabilities of usage of electronic resource facilities are tested for ordering relations of authorities and civil society.

Keywords: political protest, Internet, hacktivism.